

Mõned leheküljed Peeter Ehrlichi eluloo päevikust

Enn Säde

Alljärgnevad eesti sõduri mälestused Esimesest maailmasõjast on kirja pannud Peeter Ehrlich 1960. aasta paiku, 85-aastasena.

Kadestamisväärsel mälu ja hea jutustamisoskusega Peeter Ehrlich sündis Tartus Laatsareti tänavas 17. veebruaril 1875. Tema isa oli algul vabrikutöölise, siis läks maale mõisatesse tallimeheks: Räni, Tammistu-Taabri, Vara-Alja, lõpuks Vara-Kaarli. Kooli läkski tulevane soldat Varale, siin hakkas andeka poisina kohe ka muusikakooris pille mängima. Käis laulupeolgi ja leeris Tartu Maarja kirikus. Et siis Tartus ehitustööliseks hakata. 1896. aastal võeti ta kroonusse ja saadeti Varssavi kindlusesse muusikakomandosse metsasarvemängijaks. Neli aastat kestnud ajateenistus tsaararmees oli 21-aastasele poisile algul üsna raske taluda (kellele ei oleks?), tasapisi aga kohanes ta olukorraga, seda enam, et muusikakomandos oli ka kümme eestlast ja nende seiklused Varssavi eesti perekondadega olid tihti mõnusalt kandilised. Mälestused sajandilõpu Varssavi aastatest on soldatil erakordselt värvikad, kahjuks need sellesse publitseeringusse ei mahu. 1897. aastal on suur keiserlik ülevaatus ja silmast silma kohtumine keiser Nikolai II-ga. Pomposne etendus 27 orkestriga, kus muusikamehed muidugi kõige rohkem vatti saavad... Suur ja puhas armastus blondi juuditari Veera vastu, kes rikka kaupmehe tütre on nõuks võtnud Peetri endale meheks kosida... 1900. aasta 5. augustil jõudis ta lõpuks koju. Esimesena kohtas Tartu all odrapõllul oma õde Annat, kes teda ära ei tundnud. Õige varsti, sama aasta jõulude aegu abiellus ta Leeni

Selgisega. Laulatus toimus Tartus Maarja kirikus, õpetajaks Paul Gerhard Adalbert Willigerode, kelle vanaisa oli 1869. aasta esimese Eesti üldlaulupeo peakomisjoni esimees. Esimeste lastega ei olnud perel õnne, nad surid paarikuisena.

Jälle ehitustöödel ja talvel ka hobusemees. Ja siis käis Peetril mingi sisemine klõpsatus, otsekui laste surmad oleksid pannud ta tegutsema. Ta võttis Karlova mõisalt maatüki Lootuse ja Kesktäna nurgale ja asus suisa hullumeelse energiaga ehitama, müüs valmis maja maha ning ehitas uue ja suurema... Aga ta oli nüüdsest majaomanik ja Tartu linna kodanik. Töötas ennast üles linna keskklassi hulka, ehkki jäi palgaliseks kaupmees Kaarel Pandi riideärisse Kaubahoovis – puhtam töö! Sündis veel kaks tütart. Ja poeg, esimene ja ainus, nimeks Evald. Siis tuli difteeria ja poeg maeti juulikuul pühapäeval, mõni nädal enne Esimese maailmasõja algust.

Enn Säde

(1938), filmimees,
Liikuri 38-14, 13618 Tallinn,
enn.sade@gmail.com

[--]

28. juulil 1914. Hakkas sõda ja mulle anti käsk kodus olla. Selle järel tuli käsk sõjaväe ülema juurde minna, kus juba teatati sõja väljakuulutamisest ning et kõik minuvanused mehed peavad minema tervisekontrolli. [Peeter Ehrlich oli tollal 39-aastane – E. S.] Läksin, ja mul ei olnud mingit viga, mille üle oleks võinud kaevata. Võeti vastu ja sõjamees oligi valmis.

Kolmandal päeval oli juba minek. Pidin minema sõjaväe ülema juurde Meltsiveski tänaval, kus hoigati välja paelamehed. Et olin üks nende seast, siis anti mulle 40 meest ja 40 hobust kätte ning käsk oli viia need Luuga linna 24. kahurväebrigaadi käsutusse. Viisin need kõik rongi peale, no oli ikka sellega tegemist! Olid ju kõik need hobused võetud talumeeste käest ja katsi panna kaheksa hobust ühte vagunisse! Saime kuidagi Valga linna, kus oli ette nähtud kaks tundi peatust. Seal tuli meie ohvitser minu juurde ja küsis, kust saaks ühe napsi, sa ju siitkandi mees. Rääkida tuli ikka aunimega – „Kahjuks ma ei tunne Valga linna.” Mul oli küll endal neli pudelit kaasas, mis tööandja-peremees Pant mulle oli andud ja vahepeal mõtlesingi, et kui annaks ühe talle, aga ei julgenud. Tollal oli väga suur seisusevahe sõduri ja ohvitseri vahel. Viimaks arvasin, et saagu mis saab ja annan talle ühe pudeli ning lisan: „Kõrgeausus, mulle on omakste poolt ühes pandud üks pudel. Kui tohin, annan selle teile.” Tema aga võttis selle pudeli nii suure rõõmuga vastu, et andis mulle koguni viiskümmend kopikat ja läks ära teiste sekka. Tüki aja pärast tuli tagasi ja ütles, „et küll oli tore naps, ei olnud säärast ammu saanud. Ja mis teie nimi on?” Mina kartsin juba, et ei tea, mis nüüd saab, alkoholi keeld oli nüüd nii kõva. „Ära karda, mina võin teile mõnes paigas jälle kasulik olla.”

Luugasse jõudsime poole öö aegu. Konutasime niisama metsa all, oli külm ning küll oli nüüd hea, kui napsi sai võtta. Olime kõik koos, Tartu linna mehed, jagasin ka sõpradele. Hommikul tuli kindral ja hakkas mehi väeosadesse sättima, oli juba mitmed mehed paika pannud, kui tuli üks sõdur ja andis kindralile mingi kirja. Kindral tegi kirja lahti ja hõikas: „Kes on Ehrlich?” Astusin ette – „Mina, teie kõrgeausus.” – „Seisa sääl nii kaua kuni mina kutsun.” Vaatan – kõik mehed sätitakse kohtade peäle, üks sinna, teine teisale. Ja ise mõtlen, et need on kõik väga head teenistuse kohad. Kindral aga ütleb, et nüüd on kõik mehed kohtadele määratud, tuleb vaid kaptenarmus [allohvitser-laohoidja – toim.] ja tema abi valida. Ma vaatan – mu kõrval seisab üks Pihkva venelane, mingi müsilodu peas, viisud jalas, pruunikas sertukk seljas. Mina tema kõrval nagu riidepoest välja

Peeter Ehrlich Tartus
Pauluse kalmistul
aastatel 1935–1937.
Foto perekonna arhiivist.

astunud – must ülikond seljas, kõvakaabu peas, valge krae ja mansetid käes... Kindral on kahevahehel – kumb saab kaptenarmuseks, kumb abiks. Vanemkirjutaja ütleb, et Kuzmin peab saama, sest temal üks pael rohkem on kui Ehrlichil. Aga kindral räägib: „Teeme väikese proovi, kumb parem arvestaja ja kirjutaja on. Kuzmin – kui lähete intendandilt sõduritele ja hobustele toitu välja võtma ja seda jälle jagama, nii et igaüks oma jao kätte saaks, siis rehkena nüüd, palju iga sõdur saab leiba-suhkrut-tubakat ühe päeva kohta. Mehi on 40 tükki. Ja hobused – neid on ka 40 tükki – palju nemad päevas heinu ja kaeru peavad saama.” Kuzminile anti paber, mina kirjutasin oma manseti pääle. Ta rehendas tükk aega, siis andis arve kirjutaja kätte. See vaatas ja ütles, et muidu on kõik õige, aga tubaka juures on viga. Nüüd anti minulegi paber, ma kirjutasin manseti päält ära ja kontrollisin veel üle, enne kui ära andsin. Mul läks kõik kokku hulka aega vähem. Selle peale ütleb kindral: „Näete nüüd, Ehrlich saab päaks ja Kuzmin abiks.”

Niisugune oli minu esimene sõjapäev, ja siis anti meile juba kroonu riided kätte ja valmistusime Luuga alt ära sõitma. Mul oli kaasas oma hobune, millega Tartust tulim ja nimelt... Karlova Siile [?] hobune, see jäi mulle pea sõja lõpuni.

Järgmisel päeval sõitsime Varssavisse, minu vanasse tuttavasse linna. Möödas oli ju neliteist aastat, kõik oli teistmoodi, oli ju suure sõja aeg. Võtsin oma musta ülikonna ja läksin turu pääle, et ära müüa, ükskõik kui palju ta eest saab, aga mitte keegi ei tahtnud. Ja endal polnud nüüd ju seda kuhugi panna. Viimaks tuli üks vana naine vastu, andsin ülikonna talle. Ta tundis mind ära, ütles: „Kas te pole kindluse moosekant? Mina olen Ivani naine, kes teie suur sõber oli. Ivan on surnud, aga poeg elab. Ma annaks teile raha, aga mul pole seda kaasas.” – „Mina ei võtakski sinu käest. Ivan oli väga hää mees ja näitas meile neid, kes seal müüri taga pooduna rippusid.” Nii sain oma hääst ülikonnast lahti.

Järgmisel päeval marssisime juba Samlaava [Samławki – E. S.] poole. Nii et 5. augustil 1914, kui marssisime Varssavist välja, oli sakslane juba tulnud üle Vene piiri. Kui meie jõudsimme väiksesse Samlaava linna, olid vene väed juba siit sakslase tagasi löönud. Saksa väed olid palju kraami maha jätnud, üks küün oli suisa söögikraami täis. Meil olid kõhud väga tühjad, sest meil polnud kaasas muud kui leib, aga küüni olid oma kätte saanud jalaväemehed, kellele oli kuuldavasti antud kõva käsk, et ilma loata ei tohi siit keegi midagi võtta. Kuidas saaks jalaväemehi sealt välja hirmutada? Mina olin sellel päeval korrapidaja. Meil oli üks Peterburi vana kardavoi Ivan Denissenko, hästi pikk ja kõva häälega mees, kes mulle siis ütles – „Peeter Ivanovitš, küll mina need mehed sealt küünist minema saadan” ja siis röökis hirmus kõva häälega: „Kõrgeaulik kindralihärra!” Jalaväelased küünis kuulsid, et kindral tuleb ja panid kõik jooksu. Meil oli siis toidukraami küllaga võtta, mida vaid tahad. Öhtuks oli meie oma sõjaväe supikatel järele toodud ning nüüd me marssisime Saksamaale sisse. Kogu rahvas oli ära põgenenud, meil oli sääli lihakraami küllaga – talud olid tühjad, võta kas hani või mõni pörsas. Suurt siga ei tahetud võtta – mida temaga teha? Egas me sinna seisma jäänud, liikusime ikka edasi, kuni jõudsimme varsti Soldau [praegu Działdowo – E. S.] linna. Eks ta väiksem oli kui Tartu. Aga ime oli jälle see, et kogu rahvas oli linnast välja põgenenud, oli ainult kaks poola naist. Poed olid linnas kõik kraami täis, veinikeldrites olid suured vaadid veini täis. Sõdurid jõid palju tahtsid, aga ükski ei viitsinud vaadi kraani kinni keerata ja vein jooksis üle keldrite uste. Nii et sõdurid said üle keldri ukseläve katelokkidega veini ammutada. Mõnes korteris oli söögitoas laud kuuele inimesele kaetud, kõik napsud kõrval valmis. Mina aga ei julgenud süüa, arvasin, et äkki on ära mürgitatud. Kes vapram oli, pani nahka ja ei midagi!

Sõdurid võtsid omale mis tahtsid, mõni venelane rabas isegi õmblusmasina kaasa, aga kaugele sa kannad? Tassis paar versta ja viskas kraavi. Mina ei võtnud eriti palju midagi, ühe paari kroomsaapaid siiski. Oli ju poodides kõik segi pillutud, needki olid vist liiga suured saapad. Linna firma pääkorterist võtsin ühe naiste kübarasule ja saatsin koju mammile. Ning veel ühe pesulina, sellega oli mul hea hobuste heinu tuua.

Olime paar päeva Soldaus ning liikusime edasi Neidenburgi [praegu Nidzica Poolas – toim.] poole. Seal olid väga suured lahingud. Ükskord seisime ühe kõrge mäe peal ja vaatasime, kuidas vene väed ahelikulis liikusid sakslaste päale. Korraga läks lahti kuulipilduja tuli ja esimese aheliku mehed kadusid meie silme alt. Mõtlesime, et küllap nad viskusid pikali, aga õhtupoole, kui polk tagasi tuli, siis nad rääkisid, et Krasnojarski polgust jäi mõnikümmend meest ellu, kõik ülejäänud said kuulipilduja tule all surma.

Mina teenisin 20. brigaadi staabis, meid oli sääl kokku ainult 40 meest ja 40 hobust. Staabi kindral ja tema adjutant, inimeste ja loomade tohtrid, komandopersonal [?] ja teised ametnikud. Ega me ju nii väga rindeliini lähedal olnud kui edasi liikusime, aga mõnikord ikka jäime vaenlase tule alla. Olime ükskord juba päris kaugel Saksamaa sees (olin just korrapidajaks), kui panen tähele, et kogu õõ meie sõjaväeosad taganevad. Lähen siis adjutandi juurde: „Kõrgeausus, kõik väed taganevad, palun ütelge kindralile, et mis me peaksime tegema.”

Kindral oli aga adjutandile käratanud, et „kas on taganemiskäsk tulnud? Ei ole! Siis ei liigu me kuhugi.” Mõne minuti pärast kappab kohale kasakate polkovnik – „Mis te ootate? Meie oleme viimased ja sakslased piiravad teid kohe sisse.” Panime siis muidugi kohe ajama, saime kivitee peale ja siis lõhkes üks mürsk just minu ees ja lõi rahakasti [polgu/brigaadi kassa – toim.] vankri teise ratta puruks. Säärast rahakasti veetakse kaherattalisel kaarikul, kaks hobust ees, mees istub pukis ja ajab hobuseid. Rahakasti juures seisab ööd kui päevad tunnimees. Sel päeval oli tunnimeheks Ivan Denissenko, mina olin korrapidajana ka voori juht. No edasi ei saanud me kuidagi minna – üks ratas oli katki ja teise hobuse tagumine jalg oli puruks, hobustejuht oli haavatud. Jäime seisma, haavatud mees pandi laatsareti vankri päale ja siis sõitis komandör meie juurde – „Ehrlich, katsu rahakast päästa! Saadan esimesel võimalusel, kui paigale jääme, mehed kastile järele.” Midagi ei olnud teha, vedasime kasti ühe ratta ja ühe hobusega metsa, oli õnn, et mets nii ligidal oli. Saime hädavaevu metsa, kui kuulsime, et teed mööda kihutab saksa ratsa-eelpatrull. Tõmbasin kohe oma hobuse suu äärest kinni – „Et sa ei hiru!” Sakslased ratsutasid meist mööda, poole tunni pärast tulid tagasi... Saatsin Ivani siis veidi magama, ise jäin kasti juurde valvesse. Aga ta tuleb ja ütleb: „Kuule Peeter! Lõhume kasti ära ja võtame säält nii palju kui soovime ning siis läheme teistele järele, peidame raha metsa ja kui jälle edasimineku tuleb, võtame raha üles. Ja ütleme – sakslased tulid ja viisid kasti ära, me saime vaevu pakku.” Ütlesin talle: „Kas sa arvad, Ivan, et meid siis ellu jäetakse? Meie pageme riigi rahakasti juurest ära, kuhu meid on valvele pandud. Meid lastakse siis kohe maha, on ju praegu sõja aeg.”

Siis läks tema magama ja ütles mulle, et olen argpüks. Hakkas juba päev tõusma, kui ajasin Ivani üles ja panin ta rahakasti juurde valvama ning ütlesin: „Ära sina jumala pärast kasti juurest ära tule! Iga minut võivad mehed selle järele tulla.” Ise läksin natuke maad eemale männi alla ja viskasin pikali. Kohe tuli uni päale ja siis näen und, et mind tahab üks mees kinžaaliga läbi lüüa. Ärkan üles ja vaatan – Ivan seisab minu juures. „Kas sa oled hull, et tuled rahakasti juurest ära? Iga minut võivad mehed tulla rahakasti järele ja näevad, et kast on ilma valveta.” Ivan oli ise nii imelik ja ei ütelnud midagi... Tüki aja pärast tuligi ohvitser meestega ja esimese asjana vaatas kohe, kas kast ja pitsatid on terved. Sõitsime väeosale järele, seal ütles kindral: „Oled tubli mees! Tead ka, et hoidsid riigi vara kaksada kaheksakümmend tuhat rubla?”

Teisel päeval oli päevakäsk ja loeti ette – minul on üks aste aukraadi tõstetud, olen nüüdsest vanem-feuervärker [*Feuerverker* – allohvitser suurtükiväes – E. S.] ja mulle anti Georgi rist ja Ivanile anti hõbe-auraha. Sellest saati pidid lihtsõdurid mulle au andma.

Nüüd sõitsime jälle Poolamaale tagasi, sest meid löödi Saksamaalt välja! Siis tuli ühtepuhku ühest kohast teise liikuda, kuhu jälle rohkem tulejõudu vaja oli. Seal oli staap, kus mina teenisin ja meie alla käisid kahurväe patareid ja kõik parkid [?], mis jälle omakorda patareide alla kuulusid. Olime üldiselt ikka rindejoonest tagapool...

Need kuud läksid küll ruttu mööda, ei saanud saapaid jalast ega riideid seljast võtta, kogu

aeg oli sõit peal ning kunagi ei teadnud ju, millal jälle edasisõit tuleb. Nii hakkab üks aasta läbi saama, olen kodust kirjasid saanud ja ise ka sinna kirjutanud. Ise olen rõõmus, et olen terve ja kodurahvas on kah praegu terve... Praegu seisame ühes suures poola mõisas, kus on suhkruvabrik. See on Tureski nimeline vabrik, millel on oma politseiapteek ja haigla. Meid võeti seal väga hästi vastu, suhkrut anti nii palju kui tahad. Seal seisime kaks kuud, siis tuli aga jälle pikk sõit – sakslased olid Łodzi linna ära võtnud. Oli just jõulupühade aegu, kui meie väed linna tagasi võtsid. Kui meie linna sisse läksime, siis olid poola kaupmeestel igas äris lauad söökidega kaetud ja kutsuti sööma.

Mina läksin ühte riideärisse ja tahtsin kootud mütsi osta, see pidi olema niisuke silmaukudega müts, muidu on kogu nägu kaetud. Sedakorda oli väga külm ilm. Läksin poodi, üks härra tuli vastu ja jäi mind vahtima ja ütles – „Kas teie ei ole Tartu mees Pandi riideärist? Mina olen Krisihenri [?] vabriku agent [Łodzi suurimate vabrikute hulgas ligilähedase nimegagi ei olnud – E. S.] ning olen Tartus sada korda käinud ja sääli igasse ärisse kaupa müünud. Tundsin teid kohe ära. Mis on teie soovid?“ Ütlesin, et tahan kootud mütsi ja mingeid pehmeid jalarätte. Tema tõi kohe paar mütsi ja suure tüki villast riiet, paari sokke ja sõrmkindaid. Mina ütlesin, et mul ei ole nii palju raha. Tema – „Kes siis sõduri käest raha võtab?! Teie ajasite sakslased linnast välja ja kes teab, kui palju te Tartus olete selle vabriku kaupa müünud. Võtke mis teil vaja on ja maksta ei ole vaja midagi.“

Sellega astusime juba 1915. aasta sisse ja läksime õige Saksa piiri ligi. Tegime metsa alla koopad [punkrid] ning olime seal kaks kuud. Aga siis tuli jälle sakslase eest pageda, saime suure vaevaga veel välja, sest olime juba ümber piiratud. Taandusime jälle Łodzi linna, aga ega sealgi saanud rohkem olla kui paar päeva, sest pidime sealtki jalga laskma, kuna sakslane tahtis meid jälle ümber piirata. Saime oma komandoga ühte küüni varjule, mille alumine osa oli kivist ja pealmine puust. Olime seal kõik kõhuli maas, püssikuulid jooksid puu osast läbi, aga vana Ivan ajas meile anekdootisid ja nii ei pannud me kuulirahet tähelegi. Öösel saime sealt nii ära minna, et sakslane ei pannud tähelegi. Selle järel jõudsime ühte suurde Poola alevisse, kus seisime mitu kuud.

Mina sain ühe õige suure ja pika härra juurde korterisse. Ta oli 7 ja pool jalga pikk ja 114 aastat vana, aga väga tark. Olgu mis tahes haigus sul oli – tema tegi kõik terveks. Ma sain ükskord veremürgituse. Meil oli arstiks üks professor, kes vaatas mind üle ja ütles: „Silmapilk sõitke kohe välihaigemajja, aga ruttu! Muidu võib olla juba hilja.“ Läksin tuppa riideid võtma, korteriperemees küsis, et kuhu ma sõidan. Näitasin kätt, mis oli juba sinine ja paistes. Ta vaatas – „Mürgitus on juba suur, aga sinna haiglasse on 15 versta maad. Kui sa sinna jõuadki, võib olla juba hilja. Võta riidest lahti ja heida voodisse, vast saame ise hakkama.“ Võttis kapist mitu klaasi ja purki, andis mulle ühest pudelist õlleklaasi täie vedelat jooki ja teisest purgist mingit segu ning mässis käe kõvasti kinni. „Heida magama!“ Uinusin kohe ega ärganud enne kui täitsa öhtul, paistetud käel oli alla läinud ning valu polnud kuskil. Läksin õue, aga sääli tuli professor vastu, jäi seisma – „Kust sa siia said? Sa pidid ju haigemajas olema.“ Vaatas kätt ja ütles – „See on küll ime, et nii suurest mürgitusest terveks said ja veel nii ruttu.“ Seletasin talle, et see vana härra ravitses rohtudega. Tuli kohe sinna ja küsis – „Mis rohi see oli, millega te veremürgituse nii ruttu ära võtsite?“

Vanahärra aga küsis vastu – „Härra professor, kui vana teie olete?“

Professor – „Olen 55 aastane.“

Vanahärra – „Vaata saage ka 114 aastat vanaks, siis teate teie ka, mis rohi see oli, mis soldati nii ruttu terveks tegi. Mina ei tarvita ühtegi apteegirohtu, korjan neid igalt poolt ise, kus neid aga on. Iga haige vastu olgu oma rohi.“

Ta kandis pikka valget mantlit, mis oli punase vööga pealt kinni tõmmatud. Kahe kuu pärast suri tema ära, aga oh häda – polnud nii pikka puusärki kui talle vaja! Surnuaed oli just meie väeosa juures mäe otsas, läksime kõik oma sõpra saatma. Aga venelased ju kardavad väga surnuid ning ütlevad, et tema hakkab kodukäijaks. Kirstul oli jalustist ots ära löödud, jalad olid tükk maad väljas

ning naised mähkisid parasjagu jalgade ümber riideid, kui pea liikus. Vana Ivan seisis minu kõrval ja ütles – „Peeter Ivanovič, näe – vanamees liigutab pead.” Ma rahustasin teda, et „nägin küll, sest naised ju mähkisid riideid jalgade ümber ja siis surnu muidugi liigutab”. Venelased aga kinnitasid ühtesoodu, et tema hakkab kodu käima ja mina lisasin siis, et küllap ikka hakkabki.

Läksime koju, söime õhtust. Mina olin just sel päeval korrapidaja, seadsin kõik mehed igaüks oma posti peale. Rahakasti [kassa] juurde seadsin Peeter Vassiljevi. Karauuli kord on ju nii – ühed on posti peal, teine osa on toas ärkvel, aga kolmas osa võib magada. Karauuli pealik ei tohi magada. Kui aeg on käes, läheb ja vahetab mehed posti peal välja ja tuleb ise jälle sisse. Oli ilus sügisene aeg, päev oli 23. september 1915. Sain vaevalt tuppa, kui mulle järele jookseb Vassiljev – „Päälik! Lase mind või maha, aga mina rohkem välja ei lähe! Vanamees on kuuri kõrval ja vahib säääl, aga pikk habe muudkui liigub.”

Mina – „Kas sa oled hull ja jäta rahakasti ilma valveta? Juhtub mõni ohvitser tulema, siis lastakse sind maha.”

Vassiljev – „Lasku kui tahavad, mina välja ei lähe...”

Läksin ukse peale vaatama, töepoollest – vanamees oli küüni kõrval. Kutsusin ärkvelolijaid, et lähme vaatame. Venelased keeldusid kohe – nemad ei lähe! Oli paar lätlast ja poolakat, panime kuulid rauda ja läksime välja. Arvasime, et äkki on mõni salakuulaja. Laskevalmis püssidega astusime ligemale ja mis me nägime: küüni otsa juures oli püstvärav, sinna otsa oli sõdur oma märja pesu kuivama pannud. Ninarätik oli kesk väravat lipi otsa seotud, see näis vanamehe habemena. Värav liikus tuule käes mõnikord nuka taha, vahel tuli jälle nähtavale. Oli pilves öö ja töepoollest ei saanud aru, mis asi see seal on, sest päeval, kui kabelist tulime, ei olnud sinna pesu pandud. Nii lõppes see vanamehe koduskäimise lugu.

Siis aga anti pikem puhkus ja sõitsime päris Eestimaale Tamsalu jaama juurde. Seisime seal kuu aega, käisin muidugi ka kodus oma peret vaatamas. Kõik olid terved, aga Waldit ei olnud. [Ainus poeg Evald, suri noorelt difteeriasse – E. S.] Lasin ennast mammiga üles võtta, see pilt on veel alles.

See kolm nädalat läks kodus küll nii ruttu mööda...

Nüüd sõitsime Kiievi kaudu Odessasse Musta mere äärde. See oli 1916. aastal. Eks tuli säälgil mitmed kohad läbi käia. Sellepoollest oli seal väga hea, et saada oli kõiksugu puuvilju muu sõduri-söögi kõrvale. Ükskord pidime ruttu edasi minema ja ma läksin leiba tooma. Meil olid liini peal oma leivaküpsetamise raudahjud. Arteltšik [artellitööline, seal siis leivaküpsetaja, s. t. väeosa majandas ennast ise ja majandustööd tegi artell – toim.] ütles tookord, et „võta nüüd niipalju leiba kui jõuad, sest peame kohe edasi liikuma ja leivad jäävad meist maha. Ning seda portsu ma arvele ei pane.” Panin oma kraamivedaja koormale siis lisa ja võtsin veel ühe küüdimehe kahe hobusega. No tuligi pikk sõit oma paar nädalat, mil leiba ei toodud järele, aga minu meestel oli leiba küllalt. Ükskord seisime ühes külas ning teise polgu komandör tuli meie komandöri juurde ja ütles, et „leiba ei saa ning peate palja supiga läbi saama”. Meie oma oli ütelnud, et „ei tea – meil on leiba küllaga”. Seejärel lasti mind sinna kutsuda, et seletaksin, kust mina leiba saan selle kahe nädala jooksul. Mina – „Seal metsas, kus leiba küpsetati, jäi paar vagunitäit leiba maha. Mina panin oma mehele koorma peale ja võtsin veel küüdimehe, nii et me saame veel hulka nädalaid omadega läbi.“

Meie kindral ütles selle peale teisele kindralile – „Meie kaptenarmus on eestlane ja Georgi risti kavalier ning ei jätnud leiba sakslastele. Nii et kui sul on leiba, siis anna minu sõbrale üks päts.” Muidugi tõin pätsi leiba ja see teine kindral andis mulle 20 kopikat.

Nüüd tuli meil üle Musta mere sõita. Laev oli nii suur, et peale mahtus üle saja hobuse ning paar tuhat meest ja kõik kahurid kuuli[mürsu]kastidega ning vankrid. Nagu olime maandunud, tuli sõit Rumeeniasse, et sealt sakslane välja lüüa. Oli see kõik 1916. aasta augustikuul, mil olime Rumeenias.

Küll olid seal kõik mehed ühesugused – pruun pikk mantel seljas, torumüts peas, vööga pealt kinni ja kõigil pikad habemed ees. Kahe kuuga oli sakslane sealt välja löödud.

Sealne rahvas on vaene rahvas, peatoit on neil kukuruus, aga lambad on väga toredad. Sealt tulevadki need karakull-nahad ja õige pika villaga nahad. Rahvas on muidu päris lahke ja lau-lu-tantsupidude armastaja.

Edasi tuli sõit Bessaraabiasse, kus enamjagu on kõik moldavaanid [moldaavlased – toim.] ja päris vaesed. Jõudsimme sinna öösel. Pealt on majad päris kenad, sest neil on see mood, et perenaine värvib igal kuul maja väljapoolt üle. Seal olla saada kõiksugu värvaineid maa seest. Majas sees oli kaks suurt tuba. Eestois ühes nukas oli ahjusuu kaminaga, teises nukas oli lammas oma kahe pojaga. Kõikjal on muldpõrandad, aga see muld on kõva ja sile. Teises toas magavad kõik koos, olgu kui palju peret on. Tagaseinas on üle toa seina põlvkõrgune mullast ase. Seal magab isa emaga, poeg oma naisega, tütar oma mehega ja kui lapsi on, siis kõik sealsamas.

Teisel päeval läksime üle Bistrita jõe [sellise nimega jõgi on Transilvaanias, vast võiks sama nimega olla ka mõni tilluke jõgi Bessaraabias – E. S.] See paik on Bessaraabia kubermangu Akker-manni kreis. [Tollal kuulus vene riigile. Akkermanni linn – türki keeles Ak Kerman – Valge Kindlus, on nüüd Belgorod Dnestrovski Ukrainas – E. S.] Teisel pool jõge oli kui teine maailm – väga suur küla 40 taluga, kõige väiksem talu oli 75 vakamaad põldu, kõige suurem – 300 vakamaad. [75 Riia vakamaad on 27,75 hektarit; 75 Tallinna vakamaad on 13,5 hektarit – E. S.] Need olid kõik saksa kolonistid, kes olid siin elanud juba üle kuuekümnelt aastat. Ja elasid väga jõukalt! Külas oli ilus luteruse kirik, põllutööriistad olid kõik esimest järku, igal talul oli oma viinamarjaistandus. Selles talus, kus minu korter oli, oli peremees sõjas surma saanud, perenaise isa elas aga teises külas ning käis tihti peale oma tütar vaatamas. Talus oli ka 12 vakamaad viinamarja-aeda. Kord ütles vanaperemees mulle – „Ostke see talu ära. Siin on väga hea elada, töörahas on siin odav, moldaavlased joovad oma veini kohe ära, kui see valmis saab... Nad on kõik ühes talus koos – kogu pere oma poegade ja tütardega. Sügisel peavad praasniku ja talveks on leib otsas. Siis tulevad – anna mõni puud jahu! Suvel aga tulevad ja teevad töö ruttu ära.”

Mina kauplesin siis selle talu ära seitsme tuhande rubla eest ja tegime nii, et kui sõda lõpeb ja koju lähen, võtan oma pere ühes ja tulen siia. Aga saatust tahtis teisiti.

See kõik oli 1917. aasta jaanuarikuul.

Sakslased on väga usklik rahvas. Igal hommikul peab peremees palve ära, kui tööle lähevad ja õhtul jälle. Igas peres oli seal kas klaver või harmoonium ehk orel. Tütar või poeg läks pilli ette, isa ütles sõnad ja nii peeti õhtupalvus.

Mulle anti igal hommikul ja õhtul suur kruusitäis veini, söök ja kohvi muidugi ka. Nad söövad enamjagu linnuliha, olgu kas hani või mõni teine sueline. Seal läheb väga vara kevadeks, märtsikuul tehakse juba täiel hool vili maha. Aga seal on ka seitse jalga mustmullamaad ja all on savine põhi.

Ühel hommikul sõitsin oma hobusega jaamast kirju tooma, sest minu hobune oli väga rammus ja tahtsin teda jalutada. Muidu oli meil selle jaoks kolm meest, kes tõid kirjad alati ära. Täna sõitsin mina jaama, rong sõitis kohe sisse, mina seisin platvormi peal. Vagunist tuli üks kasakas välja ja tahtis jaama minna. Talle tuli vastu noor ohvitser ja noomis, miks kasakas au ei anna, mille peale kasakas vastas, et ei ole lubatud. Ohvitser lõi kasakale vastu nägu, misjärel kasakas tõmbas mõõga välja ja lõi ohvitserile täie jõuga vastu õlga. Ohvitseril kukkus käsi maha ning ta vaarus ise küllalt pikali. Mina läksin ruttu jaama, et muidu võib veel küsimisi tulla, kuidas see asi oli. Võtsin kirjad ja ajalehed ära – mulle käis iga päev Postimees – ja kui olin lehe kätte saanud, nägin suure punase kirjaga pealkirja: KEISER ON ALLA KIRJUTANUD, et tema loobub Vene riigist ja võim on Aju-tise Valitsuse käes, tööraha ja talupoegade käes ja Petrogradis on kõik sõjaväeülemad arreteeritud.

Läksin lehtede ja kirjadega väeossa, adjutant tuli vastu. Ütlesin talle – „Keiser on valitsusest lahti!” Ta ehmatas kõvasti – „Ole vait, vanamees võib kuulda ja siis oled sina kadunud hing.” Mille peale andsin talle lehed kätte, ta vaatas, mis lehtedes seisis, küll kohkus ära ja jooksis kindrali juurde. See oli 1917. aasta märtsikuul.

Nüüd seati kohtadele kõik uued ülemused, meie kindral jäi oma koha peale, sest ta oli väga

hea mees. Sõitsime Bessaraabiast ära Ukrainasse, olin juba üle neljakümne vana. Äkki võeti mind esimeselt liinilt ära ja viidi oboosi [moonavoori – E. S.] ning valiti sõdurite poe kaubamuretsejaks. Küll tuli nüüd sõita ühest linnas teise – kui oli tubakat vaja, siis sõitsin Moskvasse, kui puuvilju, siis Odessasse, kui paberosse, siis Petrogradi, kui kalakonserve, siis Tallinnasse. Kord tuli mul üks pikem sõit, üle nelja tuhande kilomeetri. Mind saadeti ühte kindrali poega Taškendist ära tooma, kellel oli teine jalg ära, oli ühe jalaga. Läksin sinna haigemajja, aga arstid ei andnud veel kätte, ei lubanud välja lasta, sest ta oli veel väga nõrk. Mul tuli seal üle kuu oodata.

Nägin nüüd, kuidas sealne rahvas elab. Seal pole ühtegi naist palja näoga, kõigil on näod kaetud. Välja arvatud muidugi need naised, kes on sinna läinud elama – need näevad samamoodi välja, nagu meie naised. Nägin ka, kus need meie sauna tuustid [matšalkad – E. S.] kasvavad. Need on nagu meie seemne kurgid – kui on täis kasvanud, siis pannakse puurenni ja lastakse vesi peale ning hõõrutakse seemned välja. Siis kuivatatakse ära, pressitakse kokku ja saadetakse meile sauna matšalkaks.

Viimaks sain oma haige kätte ja sõit hakkas peale, aga küll oli see sõit väga vaevaline. Sõja aeg, sõitjaid väga palju... Viimaks jõudsimme Petrogradi. Kui saime pärale, siis kindralipoeg juba teadis, kust saab telefoneerida, mille järel tuli jaama kohe kahehobuse sõiduk. Istusime peale ja olimegi Nevski 42. Kui tuppa jõudsimme, jooksis vanaproua, tema ema, meile vastu, musitas poega ja tänas mind. Söögilaua ääres toppis vanaproua mulle ikka ühte ja teist, kui sai kuulda, kuidas ma mõnikord tema poega käte peal hoidsin ja õieti magada ei saanudki. Pidin teda ju kogu aeg valvama.

Kindral, tema isa, andis mulle sada rubla ja kirjutas mu aadressi üles, et küll tema mind meeles peab. Aga aeg, see sõi kõik ära ja ega tal endalgi polnud vist enam midagi...

Käisin siiski ka oma kodus ja nägin pere ära – kõik olid terved. Sõitsin tagasi oma väeossa ning kohe selle järel sõitsime Leedumaale Vilnosse [Vilniusesse]. Oli just kevad enne Lihavõttepühi. Meil ei olnud enam siis selle söögiga nii, nagu oli enne – kõigest oli puudu. Läksin siis intendandi juurde söögikraami hankima. Seal oli mul tõesti õnne – intendanditeenistuse ülem oli meie Karlova herra vürst Bulgarin, minu oma herra. Nagu ta mind nägi, tundis mu kohe ära, tuli juurde ja ütles toapoisile, et pangu kohe teemasin üles. „Sina, Ehrlich, justkui teadsid ära, et me saime terve rongi toidukraamiga kätte. Kõiksugu vorste ja sinki, mis juudid tahtsid sakslastele saata. Nüüd annan sulle nii palju kui tahad, aga ära sa kõike ära jaga – jäta omale tagavaraks, ega nii alati ei juhtu.”

See trehvas just pühade eel. Läksin välja oma voorimehe juurde, ütleb – „tema käest küsivad kõik, et mis mees sina oled? Vürst laseb sulle kohe teemasina üles panna ja joob koos sinuga teed.”

Laoulemad tulid minu juurde – „valige välja, herra, mis teie soovite. Küll meie mehed kannavad teile voorimehe vankrile peale. Meil on vürsti käsk, et te võite võtta, mis tahate ja kui palju soovite.”

Valisingi siis ikka kõige paremat, oma jaoks veel eriti kõige paremat. Sõitsime koju ja viisime kogu kraami minu lattu. Peremees, kelle juures ma korteris olin, tuleb ja ütleb mulle – „staršii, teie saate otri hobuste jaoks ja teie ütlesite, et hobustele ei või nii palju otri anda. Mina pakun teile veel rohkem kaeru, sest mul on seemne jaoks otri vaja, neid ei ole kuskilt saada.” No nii – tegimegi vahetust.

Nüüd tuleb peremees uue jutuga – „kas tead, staršii, neist saaks pühadeks väga head õlut teha”. Küsin – „kus seda õlut siin saab teha, pole ju sihukest ruumi ja mina ei oska õlut teha.” Leedukas – „Jätke see minu hooleks. Meil siin alevis on õllefabrik, praegu see küll ei tööta, aga ma rääkisin enne pruulile, kes arvas, et võiks proovida, kui tema ka natuke omale saaks.”

Viisime siis odrad sinna alevisse pruulile. See aga räägib – „nendest otradest võib mitu vaati õlut teha, aga mina teen teile nisukese õige kõva, missugust te ei ole enne maitsnud.”

Ja pühadeks oligi õlu valmis, mille viisime minu lattu, nii et sõdurid ei näinud. Muidugi peale minu küüdimehe. Pühade laupäeval läksid venelased kirikusse ning mina ja paar eestlast võtsime ja seadsime õue peale söögilauad üles. Tõin need vorstid ja singid kõik välja ja panime laudade peale valmis, õllevaadi seadsime puki peale, leiba oli sõduritel endal küllalt. Saia sain intendantuurist igale üks päts. Peremehe käest vahetasin otrade vastu paar liitrit samagonni ja sellega oli alamväelaste

lauad valmis. Nüüd läksime ohvitseride korterisse, kus oli vaid üks ohvitser, poolakas ja katoliiklikku usku, mistõttu polnud kirikusse läinud. Räägin talle: „Olen saanud kõik need toidukraamid vürst Bulganini kaudu. Tema on minu härra, tema maa peal on mul Tartus maja.”

Ohvitser: „See on päris ime. Meil oli teada, et riigi poolt nende pühade aegu ei saa muud kui et iga mees saab ühe muna ja kaks naela saia. Kui sa nii räägid ja näitad, siis on meil ju kõige paremad pühad sel sõja ajal – ei ole ju enam ammu saanud head sinki ja veel seda kallist vorsti.”

Mina: „Aidake siis mul siia laud katta.”

Ta läks ja kutsus peretütret, see tõi kohe laua verandale ja kattis laudlinaga. Minu abilised töid vorstid ja singid lauale, peretütar oli osav lauakatja ja tõi veel kevadlilli vaasi. Õlleankru panime laua otsale ja siis tegin samagonnipudeli lahti, lisades suhkrut, nii et oli päris kena naps. Pakkusin siis ohvitserile – „Katsuge ka minu taari ja ütelge, kuidas maitseb. Ei ole vist suurem asi, aga peab leppima. On ju sõja aeg.” Ta võttis klaasi, proovis ja raputas pead – „Küll olen mina õlut joonud, aga niisugust ei ole veel kunagi saanud.” Võttis laualt klaasi, et veel proovida, aga klaas oli laua küljes kinni. [Jäi nii kähku purju? – E. S.]

Olin öelnud pruulile, et see ankur tehke õige hea, see saab ohvitseridele. Sõdurite oma oli muidugi lahjem, aga ikka kümme korda parem kui ärist ostetud õlu.

Siis tuli kirik välja ja mehed seati ritta ning kindral pidas kõne ja soovis häid pühi – „Kristus on üles tõusnud. Annaks Jumal, et meie kõik oleksime järgmisi pühi vastu võtmas oma kodus. Oleme kõik üheskoos juba neljandat aastat sõjas olnud, aga pole kunagi pühi nii vaeselt vastu võtnud kui nüüd. Alati oli meil pühadeks midagi paremat, aga nüüd ei saa igaüks muud kui ühe muna ja kaks naela saia sinna peale. Sõdurid, sööge!”

Siis sekkus meie poolakast ohvitser: „Seltsimees [?] kindral, meil ei ole selle sõja ajal niisuguseid pühi veel olnud, kus saame nii toredaid maiustusi maitsta, lähme ja proovime.”

Kindral: „Kust me seda saame?”

Ohvitser: „Selle on meie kaptenarmus kõik muretsenud. Katsuge kõige enne siit klaasist.”

Kindral maitstes, vaatas lauda ja lõi kolm korda risti ette: „Mina ei ole oma elus niisugust õlut maitanud ja ei saagi vist maitsta ja veel missugused suupisted. Mul tuli suisa vesi silma.” Siis astus minu juurde ja küsis, et „kust sa oled seda kõike välja võtnud?” Mina rääkis talle kõik ausalt ära, ta võttis ja surus mu kätt – „Küll sul on tark pea, mis seda kõike on välja mõelnud.”

Nüüd läksin oma meeste juurde, sest nemad ootasid mind, ütlesin ka paar sõna ja soovisin neile häid pühi ning kutsusin lauda. Neid oli kokku 35 meest, ohvitseride lauas oli aga 8 meest. Andsin igaühele hea pitsi napsi ja käskisin võtta, mida keegi tahab. Minu abiline kallas õlu välja, kõigil oli ütle mata hea meel ja nad lasid ühtepuhku kõlada „Elagu Peeter Ivanovitš!!” Aga meestel läksid pead kuumaks, tõmbasid mind oma õlgadele ja kandsid läbi küla, ise karjudes – „Elagu Peeter Ivanovitš!!” Kui lõpuks mind maha pandi, tuli see Ivan, kellega me rahakasti juures metsas olime (tema tahtis ju, et lõhume kasti ära ja võtame raha ära, aga mina mitte nõus ei olnud), see Ivan võttis nüüd minu kaela ümbert kinni ja andis suud ja ikka palus: „Peeter, anna mulle andeks...” Aga mina ei saanud aru, mida ma talle andeks pidin andma, kuid tema muudkui – „Anna mulle andeks!”

„Ivan, meie oleme 4 aastat ühes olnud ja pole veel kordagi tülis olnud. Mida ma pean sulle andeks andma?”

„Tead, Peeter, kui me olime seal Soldau metsas rahakasti juures... Sina magasid ja mina olin rahakasti kõrval. Ja mulle tuli mõte, et lõõn sind kinžaaliga läbi, võtan raha ja lähen omade juurde ning ütlen, et sind tapsid sakslased ära, kuid mina sain pakku. Tulin sinu juurde selle mõttega, aga kui sa silmad lahti tegid, siis kadus mul julgus ära ja ma jooksin kasti juurde tagasi. Kas sa saad nüüd mulle andeks anda?”

Võtsin tema kaela ümbert kinni – „olgu sulle, Ivan, kõik andeks antud.”

Pidu läks aga täie hooga edasi kuni õhtuni ja kõik lõppes hästi.

1917. aasta 15. aprillil sõitsime Leedust ära Düüna jõe äärde Nakrhva [ilmselt Nīderkunī, tollal alev Dvinski lähedal, nüüd Daugavpils linnaosa – E. S.] alevisse Dvinski [Daugavpils] linna juures. Seal tuli suur lahing – meil veeti üle miljoni kahurimürsu, sest sakslane tükis suure jõuga peale. Ühel päeval hakkas meie patarei tuld andma, ei olnud ühte minutitki vahet. See olla olnud kõige suurem kahurituli terve sõja ajal. Ja sakslane taganes Riia taha.

Me saime nüüd päris rahul elada ning olime rõõmsad, et võisime rahulikult magada. Aga hobuste söögiga oli paha, sest anti vana kopitanud heina. Otsisin mõnda kohta, kus saaks hobust sööta ja läksin surnuaeda, sest seal oli väga ilus rohi haudade vahel. Õhtul võtsingi hobuse ja nõõri ja läksin surnuaeda, sidusin nõõri risti külge ja heitsin magama. Värskes õhus tuli hea uni peale, ma ei teagi, kuipalju ma magasin. Ühekorraga jookseb siis hobune minu juurde, ise korskab ja vahib surnukambri poole. Tõusen üles ega näe midagi, aga hobune muudkui vahib ikka maja poole. Korraga näen – maja tagant tuleb pikk valge kogu välja, must rist seljas ja kõnnib just minu poole. Mõtlen, mis teha – kas hobuse selga ja minema kihutada või... Aga seal pool oli just värav ja siis ma ütlesin endale – mis sõjamees mina küll olen, kui kardan kodukäijaid. Tõmbasin mõõga tupest välja ja astusin täiel sammul kodukäija poole. Sain tema ligi, kui ta hakkab paluma – „kallis staršii, ärge mulle midagi tehke! Mina ei ole kodukäija ega varas. Minu mees sai sõjas surma, mul on neli last ning ei ole kodus puuraasugi, millega lastele süüa teha. Tulin öösel surnuaeda, et saaks mahakukkunud katkiste ristide tükke.”

Nägin, et naisel on silmad vett täis. Läksin hobuse juurde, lõikasin tüki nõõri ja ütlesin naisele – „tule lähme tahapoole.” Naine hakkas paluma – „ärge mind üles pooge, kuhu siis lapsed jäävad!” Ütlesin – „ära karda, tahan sind natuke aidata. Seal eemal on üks hunnik kuivi puid.” Võtsin ja sidusin puud kahte kimpu ning tõstisime need hobusele selga. Siis toppisime veel mõned halud nõõri vahele, niipalju kui ta kanda jõudis. „Kas kodu on kaugel?” – „Ei ole, kallis staršii, kaugel. Selsamal tänaval kolmas maja.” Viisime puud koju, naine pakkus raha. Mina ei võtnud, ütlesin – „mul endal naine ja lapsed kodus, võibolla aitab teda ka mõni hää inimene.” – „Häid inimesi on vähe,” ütles naine. „Ma lähen homme öösel jälle oma hobust söötma, tule sina ka ja toome puid juurde”, aga naine kartis minna. Mina räägin talle: „Ärge kartke, küll mina asjad korda sean. Kui tulebki mõni küsima, ütlen, et viin puid endale.” Naine laskus põlvili ja tänas ja nuttis – „Jumal ise saatis mulle selle abi. Nüüd olen puuhädast möödas...”

Niimoodi hakkas sõda ikka lõpu poole minema. Olime juba Pihkva lähedal, kui ohvitserid rääkisid, et vast saame igaüks oma koju. Ühel päeval tuligi see jutt, et käsku küll ei ole, et peate koju minema, aga kes tahab, võib omal soovil minna. Siis läksimegi igaüks oma poole...

Lähen nüüd paar aastat tagasi. See oli 1916. aasta 4. septembril, seisime ühes ukraina külas. Mina olin sel korral korrapidaja ja minu sõber, kellega ükskord olime rahakasti juures, Ivan Denisenko, oli valvemees. Meile loeti ette, et kui midagi kahtlast on, siis kohe tuua/tulla staapi.

Olime tükk aega olnud, midagi erilist polnud näha – üksnes külainimesed kõndisid. Ivan ütleb – „Peeter, ma ei näe ühtegi salakuulajat.” Mina aga näen, et üks vana mees käib akende taga ja muudkui vaatab ikka tuppä. Ütlen Ivanile – „teeme nalja. Viime vanamehe staapi, ükstapuha kes ta on, aga nalja võib ikka teha. Näitame, et meie oleme ikka valvel.” Ivan aga pelgab – „vii sina, sinu kohus on viia, oled korrapidaja.” Läksin vanamehe juurde – „Mis te siin akna taga vahite?” Tema aga – „Vaatan, kas näen mõnda tuttavat.” Mina käratan – „Lähme staapi!” – „Oi kulla härra, mis te mind sinna viite, olen selle küla mölder ja tuntud mees.” Aga mina kuulen, et tema ei ole venelane, tal on saksa hääle [häälduse] kõla. Ütlen siis talle, et „ongi hea, et oled tuntud mees, ütle siis staabis kah, et oled selle küla mölder ja saad kohe koju. Aga meil on käsk kõiki staapi viia, kes pärast kella üheksat sõdurite akende taga käivad.” Mees tahtis kohe ära minna, pidasin ta kinni – „Kui teie ei tule, siis tarvitan oma võimu. Ivanov, tule siia!”

Selle järel tuli vanamees minuga kantseleisse, aga vanemkirjutaja hakkas tõrelema – „Mis

sa sellest vanamehest siia vead, meil niigi palju tööd.” Mina – „Eile oli ju käsk antud.” Ja ütlesin ühele oma mehele, et otsi see vanamees läbi. See kobas vanamehe taskud läbi, ei leidnud midagi.

No nüüd hakkas vanemkirjutaja mind söimama ja nimetas mind tšuhnaaks. Mul läks tõega süda täis, läksin tema laua juurde ja kärkisin õige kõva häälega: „Ütle, kes on tšuhnaa?! Lähen kohe komandöri juurde.” Sel momendil astus tuppa meie kindral ja küsis – „Mis tüli teil siin on?”

Mina – „Kõrgeausus, mind söimatakse tšuhnaaks sellepärast, et mina täitsin teie käsku – tuua kõik kahtlaseks peetavad staapi. Ma ei tea, kas ta on spioon või ei, aga tema passis akende taga ja seetõttu tõin ta siia.”

Kindral – „Kas otsisite hästi läbi?”

Kirjutaja – „Jah, tal ei ole midagi.”

Kindral läks vanamehe juurde ja käskis riided maha ajada ning kutsus ühe sõduri – otsige kõik riiete voldid ja õmblused läbi! Aga ka seal ei leidunud midagi.

„Kogu pesu maha, ka aluspüksid!”

Vanamees – „Kulla pai härra, mis neist pükstest maha võtta, ega mul seal ometi midagi pole.”

„Kõik maha!”

Kui vanamees oli aluspüksid (ilmselt siis pika säärega?) maha ajanud, oli tal vasaku sääre ümber siidriididega mähitud paik.

„Miks see kinni on mähitud?”

„Mina kukkusin maha ja lõin jala katki, kutsuge kasvõi arst.”

Võeti siis jalga lahti, polnud seal ühtegi haava, aga riide seest leiti palju pabereid, väga õhukesi pabereid. Seal oli kõik üles pandud, kuipalju siin sõjaväge on, missugused sõjaväeosad on siit läbi läinud ja kuipalju ja kes on nende juhatajad – kõik täpselt arvel. Kindral kargas siis kirjutaja juurde ja ütles täie vihaga: „Sina tahtsid salakuulaja minema lasta ja julgesid veel ausat sõja-Georgi risti kavaleri söimata! Kas tead, mis sinust nüüd saab, kui ettekande kirjutan? Oled siis kadunud mees, võibolla lastakse sind maha, kui lähed sõjakohtu ette... Oleme, tõsi küll, mitu aastat üheskoos sõjas olnud, ega ma taha sind kohtu alla anda. Aga kui Ehrlich seda nõuab, ei ole mul midagi teha. Näed, temal on Georgi rist, sellega on ta sinust au(astme) poolest palju kõrgem, ja ma ise kuulsin, kuidas sa teda tšuhnaaks söimasid. Kui tema sulle andeks annab, siis võid oma karistusest pääseda.” Kirjutaja tuli minu juurde ja võttis mu kaela ümbert kinni, ise nuttes: „Anna, Peeter Ivanovitš, mulle andeks. Mul oli palju tööd, üks töö läks nurja ja olin sellest väga närvis.” Eks leppisime siis ära, andsime suud teineteisele.

Vanamees viidi ära, temal läks halvasti – see salakuulamine oli saksa sõjaväe kasuks tehtud...

Järgmisel päeval tuli päevakäsk ning mulle anti vene rubla suurune kuldauraha. Ivanov sai hõberaha.

Aga mina ei saanud sellest rahast õieti midagi – kui keiser maha võeti, siis Ajutine Valitsus korjas kõik kuldrahad ära, mis saadeti Petrogradi ja öeldi, et nüüd on meil oma sõjavägi ja seda peab toetama. Et kui sõda lõpeb, siis makstakse teile topelt tagasi.

Mina ei saanud punast kopikatki...

Kui keisri aeg oleks edasi olnud, siis oleksin Georgi risti ja selle auraha eest saanud kaksteistkümmend rubla iga kuu pensioni.

Sellega on minu sõja aeg lõpule jõudnud. Sõitsin Tartusse oma perekonna juurde, see oli 1918. aasta jaanuarikuul. Läksin jälle Pant'i riideärisse, kust mind sõjaväkke võeti. Veebruarikuul tuli saksa sõjavägi Tartusse sisse...